

Biologisch zaad

Waar komen we vandaan en waar willen we heen?

Edith Lammerts van Bueren studeerde in 1978 af in Wageningen. Ze was via medestudenten in contact gekomen met biologisch-dynamische landbouw en wilde graag 'iets met veredeling doen'. Sinds die tijd is ze onafgebroken werkzaam geweest voor onderwijs en onderzoek in de biologische landbouw, onder andere bij het Louis Bolk Instituut en Wageningen University. Ze maakte de soms moeizame ontwikkeling van biologisch zaadgoed van dichtbij mee. Tekst | Edith Lammerts van Bueren

Eind jaren zeventig leefde het thema zaad en veredeling slechts bij enkelen in de Nederlandse biologisch-dynamische sector. Nadat ik een aantal jaren op Warmondshof les had gegeven en later naar het Louis Bolk Instituut (LBI) overstapte, begon ik midden jaren '80 eerst maar eens de jaarlijkse veredelingsbijeenkomsten (de '*Züchtertungen*') te volgen in het Goetheanum. Een groepje van 20 tot 30 mensen kwam bij elkaar, meest uit de Duits sprekende landen, sterk verbonden met de antroposofie en Goetheanistische fenomenologie. Het waren individuen die ieder vanuit een eigen blikrichting onderzoekend of praktisch bezig waren om een manier te vinden om het wezenlijke van een cultuurgewas tot zijn recht te brengen in de selectie of instandhouding van specifieke rassen. Ze teelden zaad en

selecteerden in de bestaande variatie om tot bedrijfseigen rassen te komen. Het ontwikkelen van '*Hofsorten*' noemden we dat. Anderen waagden het om door kruisingen uit te voeren nieuwe variatie te creëren om daarin te selecteren.

Ik voelde me in dat gezelschap van veredelende telers en onderzoekers niet altijd gemakkelijk, omdat ik nog niks kon inbrengen. Er gebeurde nog niet veel in Nederland op dat vlak. BD-telers hadden me bovendien heel duidelijk te verstaan gegeven dat ik dat voorlopig ook moest vergeten. De professionele BD-groentetelers wilden moderne rassen en kwaliteitszaad en vooral niet zelf het wiel uitvinden door zelf zaad te gaan telen, laat staan veredelen. We hadden immers heel veel goede zaadbedrijven in Nederland die wereldwijd toonaangevend



Harry Douwes, rond 2000

waren! Er werd dus volop gangbaar zaad en pootgoed gebruikt. En dus was ik meestal de enige vanuit Nederland die deel nam aan de '*Züchtertungen*'. Een enkele keer ging Chris Douwes mee, die samen met haar man Harry als afgestudeerde Wageningers in 1978 het biologisch-dynamische zaadbedrijf De Bolster in Kielwindweer (Gr) hadden opgezet. Zij richtten zich op het telen van zaad van oude, vrije rassen die in de smaak vielen bij amateurtuinders.

Poot aardappelen als begin

Pas eind jaren tachtig, toen de discussie rond genetische manipulatie opkwam, had ik een aanknopingspunt. Ik nam deel aan een interdisciplinaire, antroposofische werkgroep Genenmanipulatie en Oordeelsvorming. We hadden aanvankelijk geen idee hoe daar

over te oordelen, want Steiner had daar niks over gezegd ... Het was ook in die tijd dat de biologische sector zich realiseerde dat als zij niet snel een eigen agenda formuleerde, ze straks geen keus meer zou hebben. En zo werden voor de professionele biologische teelt eind jaren '80 de eerste stappen gezet rond de pootgoedproductie van aardappel.



St. Zaadgoed bezoekt de Bolster, rond 2000

In 1989 begon de veredelings- en handelscoöperatie Agrico met biologische aardappel pootgoedteelt met het ras Santé bij onder andere Lex Kruit en Jan Jonkman.

Omdat lang niet alle biologische aardappeltelers waren aangesloten bij Agrico, startte de BD-handelsonderneming Odin de organisatie van biologisch pootgoed van vrije rassen met telers als Kees Nieuweboer. Dat leidde al gauw tot de oprichting van Odin Aardappelen. Daarnaast was ook de aardappelfirma Wolf & Wolf begonnen met de productie van biologisch pootgoed van het ras Première bij BD-telers als Asse Aukes, Jos Pelgröm en Niek Vos. Al spoedig daarna volgden ook het ras Escort en Junior. Dat waren interessante rassen en daarom drong Niek Vos bij Odin erop aan om met Wolf & Wolf gaan praten. Zo is in 1992 een joint

venture tussen Odin en Wolf & Wolf opgericht onder de naam Bioselect. Odin Aardappelen en Bioselect zijn toen gefuseerd, zodat ook de handel in consumptieaardappelen in de joint venture kwam. Bioselect (nu onder Agrico) is uitgegroeid tot een van de belangrijkste leveranciers van biologische aardappelrassen. Momenteel zijn meer dan tien



Bioimpuls projekt 2010

aardappel veredelingsbedrijven in Nederland betrokken bij de veredeling, productie en handel in biologische pootaardappelen.

Groentezaden

De erkenning voor biologische landbouw begon in 1992 serieuze vormen aan te nemen toen er officiële EU-regelgeving voor biologische landbouw was gerealiseerd. Er waren geluiden om op termijn binnen die EU-richtlijnen ook het gebruik van biologisch geteeld zaaizaad en plantgoed verplicht te stellen voor biologische telers. Vanuit het Louis Bolk Instituut wilden we daarom helpen beweging in de biologische zaadteelt van groentegewassen te krijgen. Ik heb daartoe in 1993 zes grote groentezaadbedrijven bezocht om te horen of ze bereid waren biologisch zaad te produceren van rassen waarvan bekend

was dat ze het redelijk goed deden in de biologische teelt. Er was aanvankelijk grote terughoudendheid en weinig vertrouwen dat biologische zaadteelt zou lukken zonder ziekten- en onkruidbestrijdingsmiddelen. Maar het kwartje viel onverwachts bij mijn gesprekspartner van Rijk Zwaan in De Lier: Jan Velema. Hij was er toen werkzaam als



Louis Bolk Instituut en telers, 2004

vooraanstaand slaveredelaar en wilde het weleens proberen (zie pag 18). Inmiddels hebben diverse groentezaadbedrijven een biologische afdeling, zoals Rijk Zwaan en Bejo Zaden. Er is nu voor een groot aantal gewassen biologisch zaad en pootgoed verkrijgbaar, maar nog niet voor alle gewassen een gewenst assortiment aan rassen. Met name tweejarige gewassen als peen en kool zijn lastig en vooral het biologisch zaad van hybride rassen is duur.

Vakspecialisten

Het typische van de Nederlandse ontwikkeling van biologisch zaaizaad is het werken met de vakspecialisten die met hun vakmanschap hun sporen in het gangbare zaadbedrijfsleven hebben verdiend en als 'omschakelaars' gepassioneerd raken van

biologische landbouw. Ze kregen binnen hun bedrijf de ruimte om deze groeiende markt te bedienen. In andere Europese landen is de ontwikkeling veelal juist buiten de officiële zaadbedrijven om gegaan om op kleinere schaal een eigenstandige, onafhankelijke ontwikkeling te realiseren, met vallen en opstaan.



Aardappelveredeling Bioimpuls, 2009-2019

Ook De Bolster kwam in een nieuw vaarwater toen de familie Douwes met pensioen wilde gaan en in de familie Vosselman opvolging vond. In 2005 konden zij het zaadbedrijf op hun eigen boerenbedrijf in Epe voortzetten. Zij hebben het bedrijf inmiddels sterk uitgebreid en richten zich meer en meer op de professionele biologische telers en hebben naast zaadteelt ook eigen veredelingsprogramma's voor onder andere tomaat en pompoen.

Voor de meer specifieke biologisch-dynamische ideeën over rassen zijn een klein aantal biologisch-dynamische telers actief, zoals René Groenen (sinds 2000 full time) en Jos Jeuken. Zij leggen zich specifiek toe op het veredelen van zaadvaste rassen, omdat daar door telers zelf zaad van te telen is. Zij

hebben zich aangesloten bij de BD-veredelaarsvereniging Kultursaat in Duitsland die rassen levert aan Bingenheimer Saatgut (zie pag 7).

Granen

Graan is relatief eenvoudig door telers zelf te vermeerderen om eigen zaaizaad te heb-



Rassenonderzoek met biologische telers, rond 2002

ben voor het volgende seizoen. Daarnaast hebben sommige telers zich toegelegd in de zaaizaadproductie voor anderen, die veelal via Agrifirm en Ekotrak worden verhandeld. De professionele graanveredeling in Nederland had het al in de jaren '90 moeilijk en is, op één bedrijf na (Wiersum), geheel verdwenen. Veelal moeten geschikte graanrassen voor de biologische teelt uit het buitenland komen. Helaas deden de rassen van BD-graanveredelaars in Duitsland of Zwitserland het niet goed in Nederland, omdat ons zeeklimaat zorgde voor meer gevoeligheid in ziekten als gele roest dan zij in hun landklimaat gewend waren. Bovendien gaven die rassen voor onze vruchtbare en dure poldergronden niet voldoende opbrengst. Tot op de dag van vandaag zijn Nederlandse biologi-

sche telers niet tevreden over de bakkwaliteit van de huidige verkrijgbare tarwerassen. Daar ligt nog een opgave.

De keten betrekken

Vanuit het gangbare veredelingsmodel waarbij de veredeling betaald wordt uit een deel van de zaadprijs, is veredelen voor een



Niek's Witte, 1e resistente aardappelras, 2007

relatief klein biologisch areaal te kostbaar. De kosten kunnen niet zomaar op de boer verhaald worden door de zaadprijs te verdrievoudigen. Dat gegeven leidde tot de vraag of er mogelijkheden te creëren zijn om veredelingsprogramma's met behulp van ketenpartners te financieren. Vanuit het LBI maakte veredelingsonderzoeker Aart Osman een berekening. Als er in Nederland van een kwart van alle bio-broden een halve eurocent wordt gereserveerd in een veredelingsfonds, dan kunnen er twee veredelingsprogramma's worden bekostigd voor graanrassen die beter aangepast zijn aan biologische teeltomstandigheden. Er vormde zich gelijk een consortium van ketenpartners: dus naast telers en veredelaars, ook de graanhandelaar, molenaars, en bakkers. Er

dienden zich al enkele veredelingsbedrijven aan die zo'n idee interessant vonden, maar het is nog niet gerealiseerd. De urgentie in de graanketen is kennelijk nog niet hoog genoeg.

Rond de aardappelteelt was die urgentie in 2007 na weer het zoveelste verwoestende phytophthora-jaar op rij wel breed gedeeld.



Introductie van resistente aardappelrassen, 2015

Zonder rassen die resistent zijn tegen de agressieve aardappelziekte is biologische teelt in ons maritieme klimaat niet mogelijk. De handen werden ineen geslagen en het lukte na lang lobbyen een 10 jaar lopend biologisch veredelingsprogramma Bioimpuls vanuit overheidssubsidie te krijgen. Het programma wordt gecoördineerd door het LBI in nauwe samenwerking met Wageningen University, zes veredelingsbedrijven en een tiental boerenkwekers.

De eerste resistente rassen komen nu beschikbaar maar de markt kende die nieuwe rassen nog niet en was terughoudend. In 2016, weer na een rampzalig phytophthora-jaar was de biosector klaar om naar 100% robuuste rassen over te stappen als de markt mee wilde werken. En zowaar is het

de biologische koepelorganisatie Bionext binnen een jaar (2017) gelukt om een convenant te sluiten met alle natuurvoedingswinkels en supermarkten om in een periode van drie jaar (tot 2020) naar 100% robuuste rassen te komen voor het segment van biologische aardappelrassen! Het is tevens voor aardappelveredelaars een stimulans om met een breed assortiment nieuwe rassen te komen. Dit convenant is een uniek resultaat dat afgelopen jaar navolging heeft gekregen in België, en nu in een aantal andere landen wordt overwogen.

Sociale opgave

We hebben inmiddels technisch veel geleerd over raseigenschappen die belangrijk zijn om zonder bestrijdingsmiddelen ecologisch duurzaam te telen, maar op sociaal-economisch vlak zijn we nog maar pas begonnen. Door naar nieuwe samenwerkings- en financieringsvormen in de keten te zoeken moet veredelen voor kleinere arealen mogelijk zijn, en kan diversiteit op het land en op ons bord gewaarborgd blijven. Dan kan de eigen biosector zeggenschap over de rassen blijven houden. Maar voor verandering is draagvlak nodig en een gemeenschappelijk gevoel van urgentie. Niet alleen vanuit de telers maar ook vanuit de ketenpartners, burgers en consumenten!

Veredelen was jarenlang iets tussen veredelaars en telers die het zaad afnamen. Vele maatschappelijke organisaties en burgers hebben in de afgelopen jaren laten merken dat de richting waar het veredelingsbedrijfsleven op koerst maatschappelijk niet gewenst wordt. We kennen de protesten tegen

de nieuwe biotechnologische veredelings technieken en tegen de fusies tussen grote multinationals die het overgrote deel van de zaadproductie in handen hebben en waar patenten op leven onlosmakelijk verbonden zijn met hun verdienmodel. Patenten maken dat zaad niet meer vrij toegankelijk is voor andere veredelaars. De genetische diversiteit als basis voor de wereldwijde voedselzekerheid wordt daarmee ingeperkt.

Veredelen is een dienend vak, maar het eigenbelang van het veredelingsbedrijf in het overleven en de concurrentie vóórblijven is leidend geworden. Het idee dat zaad niet alleen een economische activiteit is, maar ook een cultureel erfgoed vertegenwoordigt en een *common good* is, moeten we vasthouden. Daarvoor moeten we dus echt vormen vinden waarin samenwerken leidend is in plaats van concurreren. We moeten leren rassen te ontwikkelen die de ecologische en maatschappelijke kosten van de veredeling en haar producten kunnen verminderen. Een grote opgave, maar gelukkig zijn er kleine vuurtorens die als bakens in het landschap laten zien dat er mogelijkheden zijn! [LA] 

Edith Lammerts van Bueren is emeritus hoogleraar Biologische Plantenveredeling en onderzoekt hoe biologische landbouw bij kan dragen aan sociale en ecologische veerkracht. En in dat kader ook wat de rol van Persephone is voor de BD landbouw.

